

<https://doi.org/10.15388/VUIFSMD.2025.3>

MUZIEJINIŲ INICIATYVŲ SAMPRATA LIETUVIAKALBĖJE BENDRUOMENĖJE XX A. PRADŽIOJE

Rūta Leiputė

SANTRAUKA. Straipsnyje nagrinėjamos XX a. pradžios lietuviakalbių Didžiojoje Lietuvoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose bei Prūsijoje muziejinės iniciatyvos – jų pobūdis, tikslai, refleksija, eksponatų profilis bei eksponavimo sprendimai. Darbe ieškoma panašumų ir skirtumų tarp skirtingų iniciatyvų, aiškinamasi, kiek iniciatyvos priartėjo prie institucinio lygio. Tyrimas išryškino, kad muziejinės iniciatyvos buvo gana naujas, pusiau profesionalus reiškinys, jos dažniausiai buvo instrumentalizuojamos nacionalinio judėjimo reikmėms ir jose svarbūs visuomenės įsitraukimo, asmenybių ir bendradarbiavimo dėmenys.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: muziejai, nacionalizmas, parodos, eksponavimas, paveldosauga, institucijos

The Concept of Museum Initiatives in the Lithuanian-Speaking Community in Early 20th Century

SUMMARY. The article examines the nature, goals, reflection, exhibit profiles and display decisions of the early 20th century museum initiatives in the Lithuanian-speaking communities in the Russian Empire, the United States of America, and the German Empire. It looks for similarities and differences between the initiatives, and examines the extent to which the initiatives approached the institutional level. The study highlights that museum initiatives were a relatively new, semi-professional phenomenon, they were mostly instrumentalized for the needs of the national movement, and that both public and individual engagement and collaboration were crucial.

KEYWORDS: museum, nationalism, exhibition, exhibit, heritage conservation, institution.

Įvadas

Muziejų praeities nagrinėjimas – tai ne tik kapanojimasis muzeologijos istorijoje, bet ir žvilgsnis į tuometinę visuomenę, jos ideologinę, kultūrinę, socioekonominę, mokslo bei švietimo situaciją. Muzeologo Friedricho Waidacherio teigimu, muziejus kaip institucija yra muzealumo – pažintinio ir vertinamojo žmogaus santykio su tikrove – išraiška¹.

1 F. Waidacher, 2007, p. 32–35, 52.

Muziejininkystė XIX a. – XX a. pradžioje Europoje ir Vakarų pasaulyje pasižymi augančiu muziejų institucionalizavimu, muziejų krypties paieškomis, funkcijų plėtra². Tuo metu etnografinėse Lietuvos žemėse šios muziejininkystės tendencijos vėlavo ir nebuvo tokios masiškos – lietuviakalbių iniciatyvos pradeda vystytis tik XX a. pradžioje.

Muziejų Lietuvoje tema XX a. pradžioje nemažai tyrinėta, tačiau stinga tyrimų, kuriuose būtų nagrinėjama lietuviškų muziejinių iniciatyvų recepcija, bruožai ir skirtumai, tapšmas institucija, analitiškiau netyrinėta eksponatų atrankos, eksponavimo, muziejaus (tikslų) sampratos. Tuo labiau kad į lietuvių nacionalinį judėjimą (ir muzeologijos tyrimuose) vis dar įprasta žiūrėti imant lietuvių veiklą Rusijos, Prūsijos imperijose ir išeivijoje atskirai, o ne drauge. Šiame darbe laikomasi nuostatos, kad atviri ir uždari muziejai, neįgyvendintos muziejų idėjos bei parodos, kuriose eksponuoti muziejinėje erdvėje galintys būti daiktai, yra integralios tyrimo dalys – bendrai jos vadinamos muziejinėmis iniciatyvomis.

Šio darbo **objektas** – muziejaus sampratos ir vaidmuo lietuviakalbėje bendruomenėje XX a. pradžioje, o **tikslas** – ištirti, kokios muziejaus sampratos vyravo lietuviakalbėje bendruomenėje XX a. pradžioje ir kokį vaidmenį ši institucija atliko.

Uždaviniai:

1. ištirti, kokius tikslus lietuviškai kalbanti bendruomenė kėlė muziejui;
2. išnagrinėti, kiek muziejinėse iniciatyvose buvo institucionalizacijos;
3. ištirti lietuviakalbių muziejinių iniciatyvų pobūdį, tendencijas ir skirtumus.

Chronologiniu atspirties tašku laikoma tikriausiai pirmoji lietuviakalbių muziejinė iniciatyva – 1900 m. organizuota ekspozicija Paryžiaus pasaulinėje parodoje, o baigiamoji riba – 1918 m., kuomet su Lietuvos Respublikos įsteigimu sukuriamas lietuviakalbių muziejinių iniciatyvų institucionalizavimo pamatas. Šio darbo **metodas** – kokybinė ir lyginamoji šaltinių bei istoriografijos analizė. Pagrindinis darbo **šaltinis** yra lietuviška spauda, leista Rusijos, Prūsijos imperijose ir JAV. Šaltiniuose matomi tik visuomeniškai aktyvių, muziejininkyste susidomėjusių asmenų tekstai, tačiau šiuo būdu galima užčiuopti platesnę muziejininkystės refleksiją, tiek neįgyvendintas iniciatyvas. Kita nedidelė šaltinių grupė – su muziejinėmis iniciatyvomis susijusių draugijų ir asmenybių dokumentai, atsiminimai. Kalbant apie **istoriografiją**, tikriausiai didžiausią įdirbį Lietuvos muzeologijos tyrinėjimuose yra atlikusi Nastazija Keršytė. Nemažai istoriografijoje nagrinėtas „Tautos namų“ klausimas – paminėtini Algirdo Grigaravičiaus³, Vlado Sirutavičiaus⁴ ir Dangiro Mačiulio⁵ straipsniai. Reikšminga buvo ir įvairių draugijų, turėjusių muziejinių iniciatyvų, istoriografija – Juozo Jurginio⁶ tekstai apie Lietuvių mokslo

2 Ibidem, p. 76-86, N. Keršytė, 2003, p. 22.

3 A. Grigaravičius, 2008, p. 6–14.

4 A. Grigaravičius, V. Sirutavičius, 2009, p. 176–193.

5 D. Mačiulis, 2013, p. 137–153.

6 J. Jurginis, 1975, p. 37–119.

draugiją (toliau – LMD), menotyrininkų Jono Umbraso⁷ ir Giedrės Jankevičiūtės⁸ – apie Lietuvių dailės draugiją (toliau – LDD), Vacio Miliaus⁹ – apie Lietuvių literatūros draugiją (toliau – LLD). Tyrinėjant asmenybių indėlį į muziejininkystę, svarbūs Jonui Basanavičiui¹⁰ ir Tadaui Daugirdui¹¹ skirti tekstai. Išsamiai lietuviškąją ekspoziciją Paryžiaus pasaulinėje parodoje 1900 m. ištyrė Remigijus Misiūnas¹², taip pat parašęs ir apie menkai tirtas JAV lietuvių paveldosaugines iniciatyvas¹³.

1. Muziejų termino, funkcijų ir bruožų samprata

Reflektuojant muziejų poreikį ir reikšmę lietuviakalbėje aplinkoje, dėmesį iškart patraukia atsikartojantis bandymas apibrėžti muziejų, gana aiškiai įvardijama muziejų nauda ir reikalingumas. Turėti, įsteigti muziejų buvo suvokiama kaip privalomas veiksmas kiekvienai kultūringai, „apsišvietusiai“ tautai, neatsiejamas miesto atributas, vadinasi, asocijuojamas ir su tautinėmis aspiracijomis, ir bendru krašto išsilavinimo kėlimu, įsirašymu į tarptautinį kontekstą, modernizacija.

Muziejus suvoktas kaip tikslingai surinktų, daugiausia senų daiktų erdvė. Ši institucija ne tik turėjo byloti istoriją, bet ir ją atrakinti, atskleisti¹⁴. Be to, muziejai buvo suvokiami kaip praeitį išsauganti erdvė. Pavyzdžiui, Prūsijos lietuviai, keldami muziejaus „Sandoros“ draugijos patalpose idėją, pastebėjo, kaip jiems pažįstami („originališkai lietuviški“) daiktai po truputį nyksta ir todėl privalu senovinius objektus išgelbėti nuo pražuvimo¹⁵. Be to, pasipiktinimo sulaukdavo ir muzealinių vertybių „eksportas“ į didžiuosius kaimyninius kultūros centrus – Sankt Peterburgą, Varšuvą¹⁶.

Nacionalizmų laikotarpiu muziejus tapo įsivaizduojamų tautų (Benedikto Andersono požiūriu) materialinės kultūros liudytoju, turėjo įkūnyti tautos individualumą, savitumą – iš čia ir apskritai Vidurio ir Rytų Europai būdinga „Tautos namų“ (neįsivaizduojamų be muziejaus¹⁷) koncepcija. Muziejuje kaupiami objektai turėjo pagerbti protėvių palikimą, puoselėti tautinius jausmus, vienyti. Tautinių jausmų puoselėjimas buvo itin svarbus siekiant apsisaugoti nuo „nutautėjimo“ – Prūsijos lietuvių spaudoje ryškus lie-

7 J. Umbrasas, 1980, p. 5–53.

8 G. Jankevičiūtė, 2009, p. 26–40.

9 V. Milius, 1993.

10 E. Raila, 2019.

11 E. Raila, 2022, p. 30–42; M. Urbšienė, 1938, p. 117–124.

12 Sud. R. Misiūnas, 2006.

13 R. Misiūnas, 2012, p. 30–39.

14 „*skyrium būdami, tie daiktai nieko nepamokys*“, J. Tumas-Vaižgantas, Mūsų draugijos: „Lietuvių Mokslo Draugija. Dovanų apyskaita“, in: *Viltis*, 1907 12 07 (nr. 28), p. 3.

15 Wisokios žinios, in: *Pagalba*, 1911 nr. 5, p. 65–66.

16 Žinios iš Lietuvos: Kaunas, in: *Šaltinis*, 1908 11 04 (nr. 45), p. 712.

17 D. Mačiulis, 2013, p. 151.

tuvininkų, jų amatų išlikimo *versus* išnykimo naratyvas, skatinama užsiimti tradiciniais amatais, lankytis muziejuose ir parodose, ypač tose, kuriose galima pamatyti lietuviškumo apraiškų¹⁸. Tautinio pobūdžio muziejams suteikiama netgi sakralumo plotmė – muziejus tai ir „šventinyčia“, ir „mūsų tautos relikvijos prieglauda“¹⁹.

Tautinių sąjūdžių epochos muziejus ne tik šventykla, bet ir „tvirta pilis“, vienas iš „kultūrinės kovos“ forpostų. Paryžiaus pasaulinės parodos lietuvių ekspozicijos vienas iš tikslų buvo protestas prieš Rusijos imperijoje vykdytą lietuvių spaudos lotyniškais rašmenimis draudimą. Muziejus galėjo būti suvokiamas kaip ir tautinių pretenzijų į teritoriją riboženklis²⁰. Simbolinis Vilniaus „užvaldymas“, miesto „atlietuvinimas“ atsispindėjo ir Tautos namų idėjoje: prieš nusprendžiant dėl „tvirtovės“ įkūrimo ant Tauro kalno, buvo svarstoma ir apie Gedimino pilies perėmimą²¹. Tuo metu lietuvininkų spaudoje randamas rungtyniavimo su vokiečiais²², kovos, ginklų leitmotyvas²³, užsimenama apie Tilžės kaip lietuviško miesto pažymėjimą muziejumi²⁴. Dar vienas „kultūrinės kovos“ elementų – muziejinėms iniciatyvoms priskiriamas reprezentacinis vaidmuo, paneigiant prieš JAV ir Prūsijos lietuvius susiformavusias nuostatas²⁵.

Įdomu, kad lietuviai dažniausiai matė prasmę ar net džiaugdavosi lietuviškais objektais kituose muziejuose – Paryžiaus kultūros institucijose, Rygos Latvių muziejuje, vokiškuose muziejuose, Peterburge, Etnografiškajame Aleksandro III muziejuje. Už lietuviškąjį skyrių pastarajame muziejuje buvo atsakingas Eduardas Volteris, kuris rinkdamas objektus bendradarbiavo su Petru Rimša, Antanu Žmuidzinavičiumi, Aleksandru Kuršaičiu ir kitais. Dėl nepakankamai greitai ir tinkamai ruošiamos ekspozicijos buvo netgi išreikštas nepasitenkinimas – dievogotasi, kad skyrius mažas, daiktai – neypatingi ir neestetiški: taip pristatyti lietuvius prieš „visą Rusiją“ ir ne tik – gėda²⁶. Panašaus bendradarbiavimo su imperinių valdžių atstovais atvejų būta ir daugiau²⁷.

18 J. Vanagaitis, „Neduokime pranykti mūsų brangumynus“, in: *Byrutė*, 1910 nr. 1, p. 11–12.

19 Domas Šidlauskas (parašas – Visuomis), „Pasirupinkime savo turtu“, in: *Lietuvos žinios*, 1912 12 13 (nr. 147), p. 1–2.

20 E. Draugelis Kauno miesto muziejų traktavo kaip lietuvišką įstaigą, kuri buvo integrali dominavimo prieš Kauno lenkus dalimi. E. Draugelis, „Iš Kauno lietuvių gyvenimo“, in: *Viltis*, 1909 09 08 (nr. 104), p. 2.

21 1911–1912 m. LMD iškėlė idėją įkurti pilyje LMD muziejų. D. Staliūnas, 2009, p. 139.

22 Iš Lietuvos ir Prusu Prowincų, in: *Nauja lietuviszka ceitunga*, 1905 05 23 (nr. 41), p. 3.

23 „*Praverimo dienoje bene susimatysim, matysimies kaip tikri kareiwei ir spausimies ranką*“, J. Banaitis (parašas J. B.), „Apie Paroda“, in: *Nauja lietuviszka ceitunga*, 1904 03 01 (nr. 18), p. 3.

24 M. Kiošis, „Lietuviškas Namas“, in: *Nauja lietuviszka ceitunga*, 1905 04 25 (nr. 33), p. 1.

25 JAV imigrantai iš Rytų Europos buvo laikomi neišsilavinusiais, girtaujančiais, kuomet Prūsijos lietuviai – nykstančiais, nekultūringais. D. Dapkutė, 2012, p. 30; J. Šepetytys, „1910 m. pasaulio paroda“, in: *Vilniaus žinios*, 1909 01 17 (nr. 13), p. 3.

26 L. Noreika „Tautų muziejus Peterburge“, in: *Viltis*, 1910 01 27 (nr. 11), p. 3.

27 LDD dalyvavimas 1913 m. Rusijos naminių dirbinių parodoje, ketinimas dovanoti eksponatus V. Daškovo etnografijos muziejui. J. Umbrasas, 1980, p. 41; G. Jankevičiūtė, 2009, p. 31.

Dar viena muziejams priskiriama funkcija – didaktika ir edukacija. Iliustratyvūs Kaune veikę specializuoti muziejai – prie liaudies mokyklų direkcijos įsteigtas mokymo rankvedžių (pedagogijos) muziejus, skirtas mokytojams²⁸, bei sodininkavimo muziejus prie Kauno žemės tvarkomosios komisijos, kurį ūkininkams buvo rekomenduojama ap-lankyti²⁹. Muziejus kaip edukacijai ar net pamoralizavimui išnaudotina niša matyti ir kai kurių draugijų veikloje – muziejų organizavo Kovos su džiova draugija³⁰, „priešalkoolinį muzėjų“ su kilnojama paroda planavo įrengti ir Blaivybės draugija³¹. Muziejai šiame kontekste buvo suprantami kaip agitacinė priemonė, turinti paveikti, keisti žmonių elgseną, o ne tik būti nepajudinama mokslo ir žinių prieglauda.

2. Muziejų recepcija

Žvelgiant į muziejų refleksiją reikia paminėti gana mažą tekstų lauką, pasižymintį aprašomuoju pobūdžiu. Rusijos imperijoje leistoje spaudoje daugiausia dėmesio (beje, teigiamo) sulaukė Kauno muziejus, JAV ir Prūsijos spaudoje dominavo žinutės apie naujus įdomius eksponatus. Ryškiausia vertinimo linija būtų Rusijos imperinių muziejų refleksija – laviruojanti tarp aršios kritikos ir neutralaus ar net pozityvaus vertinimo. Su panieka ir pašaipą 1898–1900 m. buvo vertintas Vilniuje Michailui Muravjovui skirtas muziejus³², visgi po 1904 m. Didžiojoje Lietuvoje išgalėjo neutralus tonas. Rusijos imperijos oficialūs muziejai buvo įvertinami – pavyzdžiui, 1902 m. JAV spaudoje naujai atidarytas „kariškai istoriškas“ muziejus apibūdinamas kaip turintis „daug didelės vertės autografų“³³, Peterburgo muziejai aprašomi pabrėžiant jų naudingumą ir tai, kad juose surinkta *viskas iš viso pasaulio*³⁴.

Įtampos galima rasti vertinant ir Prūsijos lietuvių iniciatyvas – antai lankydamasis Tilžės namelyje Jurgis Strėkys piktinosi, kad vietoje dirbo lietuviškai nemokančios moterys, pageidavo, kad prie namelio plevėsuotų lietuviška vėliava³⁵. Būta ir griežtesnių balsų, reikalaujančių nukelti vokišką vėliavą prie namelio ar bent jau statyti už lietuviškosios³⁶. Kito Prūsijos lietuvių Bernardo Kodaičio manymu, 1908 m. Berlyne vykusi paroda – vokiečių suteikiama apsimestinė privilegija už lietuvininkų lojalumą³⁷.

28 V. Steponaitis, „Mokymo rankvedžių muzėjus Kaune“, in: *Lietuvos žinios*, 1912 05 31 (nr. 63), p. 2.

29 „Sodininkavimo Muziejus“, in: *Lietuvos žinios*, 1914 01 22 (nr. 17), p. 1–2.

30 „Kovos su džiova draugijos muziejus“, in: *Lietuvos žinios*, 1914 05 04 (nr. 96), p. 2.

31 parašas – P. D., „Pirmoji „Blaivybės“ draugijos susirinkimo diena“, in: *Viltis*, 1914 03 01 (nr. 50), p. 1.

32 Įvairios žinios: Isz Vilniaus, in: *Tėvynės Sargas*, 1900 nr. 6/7, p. 62; Isz Lietuvos: „Murawjowo muzejus Wilniuje“, in: *Lietuva*, 1898 05 13 (nr. 19), p. 1.

33 Isz Lietuvos: Vilnius, in: *Lietuva*, 1902 03 07 (nr. 10), p. 1.

34 M. Grigonis, Iš kitur: Peterburgas, in: *Viltis*, 1909 11 11 (nr. 131), p. 3.

35 J. Strėkys, „Užprašymas“, in: *Pagalba*, 1905 06 30 (nr. 26), p. 201–202.

36 „Lietuviškas Namas“, in: *Nauja lietuviszka ceitunga*, 1905 06 20 (nr. 49), p. 2.

37 „Apie „lietuvių parodą“ Berline“, in: *Vilniaus Žinios*, 1908 11 26 (nr. 267), p. 1.

Retuose išsamesniuose nelietuviškų muziejų aprašymuose dominuoja „lietuviškumo paieškos“. Pavyzdžiui, J. Basanavičius 1898 m. kelionėje po Lvivo, Krokuvos, Bukarešto muziejus pastebėjo Lietuvoje iškastus archeologinius radinius, Giedraičių, Sapiegų ir Radvilų, taip pat Tado Kosciuškos, Joachimo Lelevelio, Adomo Mickevičiaus, Juzefo Kraševskio, Adomo Honorio Kirkoro daiktus³⁸. Kitas ryškus pavyzdys – vienintelis rastas išsamesnis tekstas apie lenkų draugijos (šiuo atveju – Vilniaus meno ir mokslo muziejaus draugijos, toliau – TMNS) muziejų³⁹. Autorius daugiausia dėmesio skyrė Juliuszo Kossako paveikslui „Įjojimas Jono III su karūmene į Vieną“, pamini ten vaizduojamus bendrus lenkų ir lietuvių pulkus. Jis įvardija ir lietuviškus objektus – pagoniškas „lietuvių dievaičių stovyklas“, juostas, „lietuviškų ulonų“ rūbus, o gale priduria, kad „nors tas muzejus vadinasi lenkišku [...] daugelį jame yra lietuvius apeinančių dalykų“.

Tarp įdomesnių muziejų „skaitymo“ atvejų – šiuolaikinių realiųjų komentavimas, netgi pamokslavimas. Mikas Stakėnas, rašydamas apie Bostono dailės muziejuje rengtą parodą apie Bostono plėtrą bei miesto praeitį, kritikavo patį gyvenimą mieste – prastas oro ir higienos sąlygas, ligų paplitimą⁴⁰. Vydūnui, Ansui Baltriai lietuviškų dirbinių parodos, moterų audiniai tapo proga samprotauti apie Prūsijos lietuvių nutautėjimą, pataikimą vokiškoms madoms⁴¹. Taigi, galima teigti, kad muziejų vertinimuose visų pirma atsiskleidžia tuometinės aktualijos, kurių pagrindinė buvo tautinis susivokimas ieškant savęs ir bandant brėžti ribas, kas yra sava, o kas ne.

Apžvelgiant įvairiausias iniciatyvas ir muziejų refleksijas atrodo, kad muziejai visgi buvo neprioritetinė įstaiga, suvokiama kaip brangi ir sudėtinga įgyvendinti⁴², o draugijose buvo suvokiama kaip neatsiejama nuo kitų fundamentaliųjų kultūros įstaigų – bibliotekos ir archyvo.

3. Lietuviakalbių muziejinių iniciatyvų pobūdis

Artariamam laikotarpiui būdingas įsitikinimas ar bent jau pragmatinis suvokimas, kad visuomenė turi prisidėti prie muziejų kūrimo. Skatinimai aukoti buvo įvairialypiai ir įvairiabalsiai⁴³. Nors aukojimas ir galėjo reikštis kaip dar vienas visuomenės

38 J. Basanavičius, „Isz keliones“ in: *Vienybė lietuvininkų*, 1898 07 21 (nr. 29), p. 346–348.

39 M. Davainis-Silvestraitis, Korespondencijos: „Lenkų muziejus Vilniuje“, in: *Šaltinis*, 1907 07 30 (nr. 31), p. 491.

40 M. Stakėnas, Tarp Amerikos lietuviu: „Bostono paroda 1915 m.“, in: *Vienybė lietuvininkų*, 1910 01 05 (nr. 1), p. 3.

41 Vydūnas, Apžvalga: „Svarbumas Lietuviu išdirbinių parodų Prūsuso“, in: *Jaunimas*, 1913 05, p. 12; Ansa Baltris, Isz Lietuvos ir Prusu Prowincu, in: *Nauja lietuviszka ceitunga*, 1911 03 14 (nr. 31), p. 2.

42 Tai itin ryšku diskusijose dėl Tautos namų įgyvendinimo, kuomet buvo svarstoma lėšas skirti švietimui ir tarpusavio pagalbai, A. Grigaravičius, V. Sirutavičius, 2009, p. 178–179.

43 Pavyzdžiui, organizuojant aukas 1900 m. parodos lietuviškajai ekspozicijai, JAV buvo svarstoma apie piknikus, pokylius, ekskursijas, loteriją lėšų rinkimui. 1910 m. Žalgirio mūšio metinės įveiktos lėšų Tautos namams kaupimui. Sud. R. Misiūnas, 2006, p. 39–44; A. Grigaravičius, 2008, p. 6–14.

mobilizavimo procesas, neišvengta sunkumų: nepavykdavo lėšų kaupti greitai ir pakankamai, finansiniu pamatu neretai tapdavo JAV lietuvių aukos. Renkant aukas 1900 m. parodai tarp išeivių aiškintasi, kodėl kai kurios organizacijos bei verslininkai neparemia šios iniciatyvos, tuo pačiu skundžiamasi „nutautėjusiais“ lietuviais, kuriems nebesvarbūs „tautiniai reikalai“⁴⁴. Beje, panašių kaltinimų „sulenkėjusiems“ bajorams galima rasti ir diskutuojant Tautos namų klausimu⁴⁵. Didžioji dalis muziejinių iniciatyvų buvo suprantamos kaip „viešas mūsų tautos reikalas“⁴⁶, o muziejinės vertybės – kaip „visos tautos nuosavybė“⁴⁷.

Lietuviakalbių muziejines iniciatyvas sieja ryškūs asmenybių vaidmuo. Tai J. Basanavičius LMD, P. Rimša ir A. Žmuidzinavičius LDD, A. Kuršaitis ir V. Gaigalaitis LLD, taip pat T. Daugirdas, E. Volteris, lietuviškos ekspozicijos Paryžiuje iniciatorius J. Žilinskas. Juos visus vienija susidomėjimas istorijos, archeologijos, etnografijos sritimis ar apskritai visuomeninė veikla. Išskirtiniu atveju būtų galima paminėti Aleksandrą Račkų, susidomėjusį muziejinkyste profesionalioje aplinkoje⁴⁸.

Ne mažiau svarbus aspektas buvo šių asmenų galimybė susipažinti su Vakarų bei Europos muziejais, parodomis, muziejinkais. V. Gaigalaičiui ir A. Kuršaičiui didelę įtaką galėjo daryti vienas iš LLD įkūrėjų Adalbertas Bezenbergeris, kuris rūpinosi draugijos „Prussia“ muziejumi Karaliaučiuje, 1913 m. įkūrė etnografinį skanseno tipo Rytų Prūsijos tėviškės muziejų. Panašiomis asmenybėmis T. Daugirdui galėjo būti Janas Karłowiczius ir Gotfrydas Ossowski, kurie taip pat darbavosi muziejinkystės baruose⁴⁹. Didelė dalis LDD iniciatorių studijavo ir keliavo po Europą ir, kaip teigia G. Jankevičiūtė, niekada neslėpė įkvėpimo sėmęsi iš tautinių bendrijų, kurios taip pat turėjo ar planavo steigti (dailės) muziejus⁵⁰.

Tuo metu Rusijos imperijos muziejai, inicijuoti tiek valdžios, tiek lenkakalbių draugijų, liko lietuvių akiračio nuošalėje. Tiesa, J. Basanavičius atsiminimuose negausiai minėjęs pažintį su Vilniaus muziejaus „istoriškais liekanomis“⁵¹, lankytus Peterburgo ir kitų tautinių draugijų muziejus. Nepanašu, kad Vilniaus mokslo bičiulių draugija (toliau – TPN) būtų diskutavusi su LMD muzeologiniais klausimais, nors bendravimą šios draugijos tarpusavyje palaikė⁵². Labiau linkę bendradarbiauti buvo kai kurie LDD nariai, pavyzdžiui, A. Žmuidzinavičius, 1913 m. prisidėjęs prie Vilniaus draugijos na-

44 Sud. R. Misiūnas, 2006, p. 42–44.

45 A. Grigaravičius, 2008, p. 12.

46 J. Basanavičius, „Atsišaukimas į Lietuvos visuomenę“, in: *Vienybė lietuvininkų*, 1907 07 10 (nr. 27), p. 321.

47 Kvietimas iš LDD dalyvauti V-oje lietuvių dailės parodoje, 1911, in: LMAVB, f.92, b. 45, p. 35.

48 R. Misiūnas, 2012, p. 36.

49 E. Raila, 2022, nr. 49, p. 36, 38, 40.

50 G. Jankevičiūtė, 2009 t. 12, p. 30.

51 J. Basanavičius, 2001, p. 37.

52 N. Keršytė, 2003, p. 89, H. Iłgiewicz, 2009, p. 204–220; Ibidem, 2019, p. 104–157.

minei pramonei ir liaudies dailei paremti organizuotos parodos⁵³. Regis, kad ir Dionizo Poškos Baublys nefigūravo kaip muziejinis įkvėpimas⁵⁴. Taigi, būtų galima teigti, kad organizuojant muziejines iniciatyvas Didžiojoje Lietuvoje atspindėjo politinės laikysenos, komplikuotas santykis su kitomis tautinėmis bendruomenėmis, paveldu, politinėmis institucijomis.

Pirmoji muziejinių iniciatyvų fronte buvo išsivija. Tai neturėtų itin stebinti – D. Dapkutės teigimu, JAV imigrantų bendruomenė ir joje stiprėjantys tautiniai judėjimai reikšmingai veikė ir vietinius lietuvius, todėl nacionalinis judėjimas kai kuriais atvejais JAV formavosi greičiau⁵⁵. Visgi, be 1900 m. Parodos, JAV lietuviams nepavyko organizuoti savos muziejinės institucijos, nors svarstyta ir apie Paryžiaus parodos objektų išsaugojimą išsivijų rankose⁵⁶, ir Amerikos lietuvių paveldo muziejų⁵⁷. Tikėtina, kad šios muziejinės iniciatyvos nebuvo įgyvendintos dėl atotrūkio nuo istorinės ir etnografinės Lietuvos, pragmatinio dėmesio savišalpai ir švietimui.

Tuo metu Prūsijoje dalį iniciatyvų būtų sudėtinga pavadinti lietuviškomis. Vokiečių domėjimasis Prūsijos lietuvių kalba bei kultūra sudarė sąlygas ir lietuvininkams kelti bei įgyvendinti muziejines iniciatyvas. Pavyzdžiui, A. Kuršaičiui ir V. Gaigalaičiui prisijungus prie LLD, jau egzistavo siekis įsteigti muziejų, draugija turėjo rinkinių. Lietuviškų dirbinių paroda Berlyne 1908 m. įvyko taip pat vokiečių draugijų bei asmenų iniciatyva ir globa⁵⁸. Visgi svarbiau tai, kad V. Gaigalaitis tapo tarpininku tarp parodą organizavusios „Frauen-Erwerb“ ir lietuvių bendruomenės, lietuviai prie parodos prisidėjo. Išskirtinė Prūsijos lietuvių etnografinių parodų ir muziejinių iniciatyvų savybė – stiprus verslumo aspektas. Tiek Tilžės namelyje, tiek kituose Vokietijos miestuose vykusiose parodose buvo prekiaujama dirbiniais, tačiau kartu būdavo rodomi ir muziejiniai eksponatai.

Lietuviškosios muziejinės iniciatyvos pasižymėjo bendrinio pobūdžiu, o refleksijos apie kryptingumą buvo labai ribotos. LDD turėjo aiškesnę tautodailės ir profesionalios dailės kryptį, o LMD labiau orientavosi į etnografijos, istorijos vertybes, turėjo ambicijų organizuoti tautinį muziejų. Kraštotyriinį interesą turėjo ir Kauno miesto muziejus, turėjęs „duoti kuotikriausį to paties miesto paveikslą“, nepamirštant ir platesnio regiono ar net šalies vaizdo⁵⁹. T. Daugirdo perimtas muziejus šią kryptį sustiprino su užuominomis ir į „nacionalinę praeitį“ ir dabartį. Tilžės namelis buvo etnografinio po-

53 L. Laučkaitė, 2002, p. 70, 113.

54 Pagrindiniai atsiliepimai apie šį objektą akcentavo pačios vietos išskirtinumą, poreikį įveikinti erdvę tautinėms šventėms ir kt.

55 D. Dapkutė, 2012, p. 12.

56 K. Liubinas, „Atsišaukimas reikaluose Paryžiaus parodos liekanėlių“, in: *Vienybė lietuvininkų*, 1905 04 12 (nr. 15), p. 179.

57 R. Misiūnas, 2012, nr. 59, p. 33.

58 „Lietuviška paroda Berlyne“, in: *Nauja lietuviška ceitunga*, 1908 12 04 (nr. 97), p. 1.

59 T. Daugirdas, „Gera yra svetimas šalis pažinti, o savo – tai jau priedermė“, in: *Lietuvos ūkininkas*, 1908 07 09 (nr. 28), p. 309.

būdžio muziejus, turintis skanseno įtakų. Nors ir egzistavo iniciatyvų suteikti kryptį savo muziejams, matyti, kad vyravo gana bendrinis požiūris į muziejų kryptį – kraštotyris, lituanistinis.

Atskiru muziejinių iniciatyvų tipu galima įvardyti parodas. Jų užuomazgos – XIX a. pabaigoje vykusios populiarios žemės ūkio ir amatų, pasaulinės parodos, kuriose įvairios Rytų ir Vidurio Europos etnonacionalinės grupės pradėjo rengti dailės ir etnografinės ekspozicijas⁶⁰. Šiame kontekste susiformavo LDD, LLD, „Sandoros“ parodų pobūdis, lietuviškasis Tilžės namelis atsirado taip pat kaip žemės ūkio parodos dalis.

Nors ne visada šios parodos buvo rengiamos muzealiniais tikslais, jos kartais tapdavo muziejaus įkūrimo idėjos priežastimi. Organizuojant lietuvių ekspoziciją Paryžiuje buvo svarstoma apie „tautišką biblioteką“, o kiek vėliau ir apie „tautinį muziejų“⁶¹. Kelčiau prielaidą, kad ir pirmosios lietuvių dailės parodos organizavimas davė pradžią LDD muziejaus idėjai⁶², JAV lietuviakalbių spaudoje po pirmosios Amerikoje lietuvių dailės parodos pasirodė analogiškos idėjos⁶³. Kita vertus, parodos buvo ir galimybė eksponuoti turimus rinkinius neturint muziejinių patalpų – kaip tai darė LDD, iki Tilžės namelio įrengimo ir LLD. Muziejų ir parodų artimumą iliustruoja ir Kaune vykusios LDD parodos, kuriose taip pat buvo eksponuojami Kauno miesto muziejaus rinkiniai⁶⁴, Berlyno lietuvių tautodailės parodoje – LLD, Hugo Šojaus, draugijos „Prussia“ bei Berlyno rūbų muziejaus kolekcijos⁶⁵.

Svarbu paminėti gana glaudžius muziejinių iniciatyvų ryšius. Įspūdingiausias pavyzdys būtų išeivijos, Prūsijos ir Rusijos imperijų lietuvių organizuota ekspozicija Paryžiuje. Būdinga buvo ir padėti vienas kitam rinkti muziejines vertybes, jas skolinti – antai lietuviškoje ekspozicijoje Aleksandro III muziejuje buvo objektai iš LDD muziejaus bei IV Lietuvių dailės parodos⁶⁶. Organizuojant lietuviškų dirbinių parodą Berlyne buvo kviečiami prisidėti ir Rusijos imperijoje gyvenę lietuviai⁶⁷, o prie LDD parodų – Prūsijos lietuvės⁶⁸.

60 L. Laučkaitė, 2003, p. 20, 68, 70.

61 Sud. R. Misiūnas, 2006, p. 78.

62 Po pirmosios dailės parodos įkurta LDD įstatuose turėjo tikslą rinkti „įvairius lietuvių dailės kūrinius“. J. Umbrasas, 1980, p. 12.

63 „Iš pirmosios Amerikoje lietuvių dailės parodos inspužiai“, in: *Vienybė lietuvininkų*, 1910 01 12 (nr. 2), p. 1.

64 K. Lekeckas, Iš Kauno dėžutės: „Etnografiškasis prie Lietuvių Dailės Parodos skyrius“, in: *Vilniaus žinios*, 1908 05 21 (nr. 112), p. 1.

65 V. Gaigalaitis, „Del lietuviškos Parodos Berlyne“, in: *Nauja lietuviszka ceitunga*, 1908 05 12 (nr. 38), p. 1; V. Milius, *Mokslo draugijos ir lietuvių etnografija*, p. 81.

66 L. Noreika „Tautų muziejus Peterburge“, in: *Viltis*, 1910 01 27 (nr. 11), p. 3.

67 V. Gaigalaitis, „Lietuvių paroda Berlyne“, in: *Vilniaus žinios*, 1908 08 09 (nr. 177), p. 2.

68 Iš Didziosios Lietuwos: „Apie lietuvių Dailos Parodą.“, in: *Nauja lietuviszka ceitunga*, 1908 04 14 (nr. 30), p. 1.

4. Muziejų eksponatai ir jų traktuotė

Muziejinių eksponatų rinkiniai formavosi beveik vien iš aukų, nors būta ir pirkimo atvejų. Kvietimai aukoti būdavo tiek abstraktūs („visa, kas tiktai turi bent kokią senovės žymę“⁶⁹), tiek konkretūs⁷⁰. Reikia pažymėti, kad parodų organizavimui yra būdingas kiek tikslingesnis objektų atrankos pobūdis (LDD parodose egzistavo ir eksponatų atranka⁷¹). Muziejinių vertybių pagrindiniai aukotojai neretai buvo patys muziejų iniciatoriai, papildydami muziejaus rinkinius savomis kolekcijomis, archeologinių ar etnografinių išvykų metu atrastais ar įsigytais daiktais. Tokio pobūdžio ekspedicijos, R. Cvetkovskio teigimu, rodė mokslinį siekį formuoti muziejų kryptį⁷².

Pagrindinę vietą tarp eksponatų užėmė etnografinio pobūdžio daiktai – įvairūs buities rakandai, indai, audiniai, muzikos instrumentai, margučiai. Šiuos daiktus rinko absoliučiai visos iniciatyvos. Viena, tai tikriausiai buvo lengviausiai surenkami objektai, antra, daiktai buvo ne tik susiję su visa menama tauta, bet ir, nepaisant savo sukūrimo naujumo, turėjo mentalinę sąsają su praeitimi⁷³. Etnografinius rinkinius papildydavo ir fotografijos. Pavyzdžiui, 1894 m. L. Ivinskio Europos-Amerikos draugystė paminėjo turinti įvairių fotografijų „iš įvairių Lietuvos kampų“ ir kvietė tokių nuotraukų siųsti daugiau⁷⁴. Specialiai 1900 m. parodai buvo užsakytos ir nuotraukos su etnografinės Lietuvos vietovių, valstiečių, atliekančių įvairius darbus, vaizdais, kurios paskui buvo eksponuojamos greta etnografinių objektų. Žinoma, kad Tilžės namelyje buvo eksponuojamos nuotraukos su lietuvių valstiečiais⁷⁵, LDD IV parodą Kaune puošė kryžių bei koplytstulpių nuotraukos⁷⁶. Fotografijos buvo naudingas etnografinių objektų pakaitalas, kai jų nebūdavo galimybių įsigyti ar atsigabenti.

Tuo metu archeoliniai radiniai, nors ir užėmė svarbią vietą LMD ir Kauno miesto muziejaus rinkiniuose, parodose nešmėžuodavo. TPN ir TMNS muziejai buvo sudaryti buvusių LDK žemių dvarų kolekcijų pagrindu⁷⁷, kuriose buvo ir daug objektų, me-

69 J. Tumas-Vaižgantas, Mūsų draugijos: „Lietuvių Mokslo Draugija. Dovanų apyskaita“, in: *Viltis*, 1907 12 07 (nr. 28), p. 3.

70 LDD ir LLD, kviesdavusios siųsti objektus pagal kategorijas jų parodoms bei muziejui, LMD ir Kauno muziejams buvo kviečiama aukoti margučius, lietuvių ekspozicijai Paryžiuje buvo parengtas reikalingų knygų sąrašas.

71 J. Umbrasas, 1980, p. 18.

72 R. Cvetkovski, 2014, p. 236.

73 P.vz.: J. Basanavičius teigė, kad margučiuose randami „senovės laikų ornamentai“; J. Basanavičius, „Rinkkite „margučius“!“, in: *Viltis*, 1909 03 06 (nr. 27), p. 2.

74 L. Ivinskio Europos-Amerikos draugystės atsišaukimas in lietuvius, in: *Lietuva pasaulinėje Paryžiaus parodoje 1900 metais*, p. 99.

75 V. Milius, 1993, p. 80.

76 K. Lekeckas, Iš Kauno dėžutės: „Etnografiškasis prie Lietuvių Dailės Parodos skyrius“, in: *Vilniaus žinios*, 1908 05 21 (nr. 112), p. 1.

77 N. Keršytė, 2003, p. 90.

nančių ATR laikus, pasipriešinimą Rusijos imperijai⁷⁸, o LMD ir Kauno miesto muziejuje dominavo senesni objektai. Kauno miesto muziejaus pozicija galėjo būti suprantama dėl institucinių reikalavimų, tačiau LMD atveju, atrodo, indikavo sudėtingą ir selektyvų santykį su (ATR ir XIX a.) istorija. Aišku, ATR istoriją menančių eksponatų trūkumas galėjo būti nulemtas ir lenkakalbių bajorų kolekcionierių pasirinkimo, kam atiduoti savus turtais⁷⁹. Prūsijos ir išeivijos lietuvių iniciatyvose archeologinių, su valstybingumu susijusių objektų nebuvo gausu dėl atotrūkio nuo valstybinės praeities.

Muzealinėmis vertybėmis buvo ir raštija. Jų įvairovė itin gausi pasaulinėje Paryžiaus ir 1914 m. LMD organizuotose spaudos parodose. Reikia pažymėti, kad ir Kauno miesto muziejuje 1914 m. eksponuoti keli istoriniai dokumentai – būta Jono Kazimiero Vazos 1655 m. išleisto leidimo Kauno gyventojams⁸⁰. Šiuose sprendimuose galima įžvelgti rašytinio žodžio, kalbos svarbą lietuvių nacionaliniam judėjimui. Senieji raštai turėjo pagrįsti tautos senumą, kuomet lietuviškos spaudos sureikšminimas buvo svarbus pilietiškumo, *kultūringumo* aspektu – spaudos „dabartiškumas“ ekspozicijose buvo taip pat pageidaujamas, kaip ir praeitis.

Tuo metu LDD muziejaus rinkiniai apėmė lietuviakalbių dailę, skulptūrą, buvo siekiama kaupti ir architektūrinius brėžinius⁸¹. 1913 m. prie draugijos buvo įsteigta M. K. Čiurlionio vardo kuopa, kuri įsipareigojo išsaugoti ir sutelkti menininko kūrybą dailės muziejuje. Tačiau ne tik LDD siekė kaupti meno kūrinius – tą planavo ir LMD, turėjusi keletą paveikslų ir skulptūrų, gautų iš LDD parodų⁸². Kauno miesto muziejuje taip pat buvo eksponuojami dailininkų paaukoti kūriniai – P. Rimšos „Žvaigždelė“, M. K. Čiurlionio „Praeitis“ ir kiti⁸³, kurie buvo tam tikru tautiniu žymeniu. Minėtą muziejų 1914 m. puošė ir Simono Daukanto, Motiejaus Valančiaus, Antano Baranausko portretai, kurie tikriausiai buvo pakabinti veikiau dėl tautinio naratyvo. Panašiai veikė ir visuomenės veikėjų portretai pasaulinėje parodoje, išskirtinai jai paruošti žemėlapiai ir diagramos⁸⁴. Matoma, kad lietuvių muziejinei selekcijai buvo būdingos tiek muzealijos, tiek komunikaciniai elementai.

Nė vienas muziejus ir paroda nebuvo apsiriboję „senovė“, nors jos vertė buvo persisunkusi beveik visur. Istoriniai objektai turėjo sutvirtinti dabartinę tikrovę, o dabartis – patvirtinti, pagerbti istoriją. Tiek praeitį, tiek dabartį pristatyti buvo užsimojęs ir Kauno miesto muziejus, ir LMD, ir lietuvių ekspozicija 1900 m. pasaulinėje parodoje. Dabarties ir istorijos sąsaja itin įdomiai atsiskleidžia Pirmojo pasaulinio karo metais, kuomet į

78 V. Žilėnas, 2011, p. 164–170.

79 J. Jurginis, 1975, p. 58.

80 V. Steponaitis, „Kauno miesto muziejus“, in: *Lietuvos žinios*, 1914 01 12 (nr. 9), p. 2.

81 Kvietimas iš LDD dalyvauti V-oje lietuvių dailės parodoje, 1911, in: LMAVB, f.92, b. 45, p. 35.

82 V. Žilėnas, 2011, p. 182.

83 V. Steponaitis, „Kauno miesto muziejus“, in: *Lietuvos žinios*, 1914 01 12 (nr. 9), p. 2.

84 J. Bagdonas, „Parodos reikalai“, in: *Lietuva pasaulinėje Paryžiaus parodoje 1900 metais*, p. 110–112.

Kauno miesto muziejų buvo atnešti rasti vokiečių ginklai, šoviniai ir skeveldros, visa tai T. Daugirdas džiaugsmingai priėmė ir kitą dieną pradėjo eksponuoti⁸⁵.

Nors LMD ir Kauno miesto muziejai turėjo tautos ir krašto tyrimo tikslus, muziejų kolekcijose buvo galima rasti ir „nelietuviškų“ objektų. Kauno miesto muziejuje buvo sukaupta daug įvairiausių objektų iš visos Rusijos imperijos⁸⁶, LMD numizmatikos skyriuje – „ypač [...] brangintintas rinkinys trakų, romėnų ir graikų senovės pinigų, rastų senovės Trakijoje“⁸⁷. Pastarieji objektai atitiko J. Basanavičiaus „trakologijos“ teoriją, todėl teoriškai nekonfliktavo su LMD tikslais. Tačiau nereikėtų atmesti ir to laikotarpio muziejams būdingo polinkio kaupti antikinio ir europinio pasaulio atributus. Be to, objektų geografija braižė ir tautinių aspiracijų, erdvės užvaldymo mentalinius žemėlapius – Prūsijos lietuvių paveldo įtraukimas Etnografijos muziejaus Peterburge lietuvių skyriuje bei 1900 m. parodoje liudijo integratesnę, išplėstinę lietuvių tautos suvokimą. Tai patvirtina ir idėja turėti išeivių skyrių 1903 m. galvotoje rengti parodoje Tilžėje⁸⁸ bei J. Basanavičiaus siekis Tautos muziejuje turėti ir Amerikos lietuvių eksponatų⁸⁹.

5. Muziejų sistemos ir eksponavimas

Muziejų organizavimas ir palaikymas rodo lietuvių siekį įvaldyti, institucionaliizuoti muziejus. Pirmu iššūkiu tapo erdvė, kurios nuolat trūko. Tilžės lietuviškasis namas amatų parodoje vėliau buvo pritaikytas muziejaus reikmėms, buvo svarstoma statyti naują pastatą Tautos (Draugijų) namams. Nepaisant įvairiausių pastarosios idėjos įgyvendinimo variacijų ir galimybių, LMD ir LDD muziejinės vertybės beveik visu laikotarpiu išliko užslėptos „keliuose tamsiuose kambariuose“⁹⁰ daugiausia dėl išteklių trūkumo.

Žinoma, kad T. Daugirdo kuruojamo muziejaus tvarka buvo paremta komisijos nutarimais, įstatais, kurie, anot kuratoriaus, buvo „surengti pagal tų vakarinės Europos muzejų įstatymų, kurie daugiau naudos mokslui suteikė“⁹¹. Muziejuje buvo vedama eksponatų, aukų ir lankytojų apskaita, objektai buvo eksponuojami tam specialiai pritaikytose rakinamose spintose, 1913 m. muziejuje įrengti termometrai⁹². Tuo metu LMD neturėjo pastovaus kompetentingo žmogaus, galėjusio dirbti išskirtinai su muziejumi. Finansais šiuo atžvilgiu nesiskundė LLD – po amatų parodos Tilžėje namelis buvo pertvar-

85 M. Urbšienė, t. 9, 1938, p. 121.

86 Tai buvo įvykdyta tikriausiai dar prieš T. Daugirdo atėjimą, siekiant užpildyti menkas muziejaus kolekcijas, o kartu galimai ir stiprinti imperines pozicijas kultūros įstaigoje.

87 XI-sis visuotinis LMD susirinkimas Vilniuje. 1917 06 17-19 dienomis, in: *Lietuvių tauta*, 1921, knyga III, dalis I, p. 217.

88 Sud. R. Misiūnas, 2006, p. 76.

89 J. Basanavičius, „Padėkime įrengti Tautos muziejų“, in: *Žvaigždė*, 1912 08 27 (nr. 34), p. 12.

90 O. Pleirytė-Puidienė, „Latvių muzėjus, jo išplėtojimas ir jo idėjos reikšmė“, in: *Viltis*, 1911 12 24 (nr. 149), p. 5.

91 T. Daugirdas, „Gera yra svetimas šalis pažinti, o savo – tai jau priedermė“, in: *Lietuvos ūkininkas*, 1908 07 09 (nr. 28), p. 309.

92 T. Daugirdo sąskaitos, 1913, in: LMAVB, f. 92, b. 52, p. 34.

kytas ir nuolat prižiūrimas⁹³. Muziejinės vertybės nebuvo paliktos likimo valiai – LMD užsakydavo lentynų ir turėjo skrynių muzealijoms saugoti, 1911 m. draugijos rinkiniai buvo apdrausti⁹⁴. Pasaulinės parodos eksponatų likimu buvo susirūpinę ir JAV lietuviai – J. Žilinskas ne kartą kėlė idėją pasirašyti eksponatų skolinimo LMD sutartį, kuria galėtų pasinaudoti, jei Rusijos imperijos valdžia savavališkai pasisavintų objektus⁹⁵. Žinoma, kad Pirmojo pasaulinio karo metais LMD ir LLD slėpė savo turtus⁹⁶. Visgi tik palankios finansinės, socialinės T. Daugirdo sąlygos, jo motyvacija ir tam tikras politinis pasitikėjimas leido kurti profesionalią, teisės aktais ir europietiška muziejinkyste paremtą instituciją.

Nepaisant skirtingų startinių pozicijų, visos iniciatyvos ieškojo būdų, kaip geriau prakalbinti muzealijų rinkinius. Pirmas žingsnis buvo klasifikacija: Kauno miesto muziejus turėjo gamtos ir kultūros skyrius, skaidomus į poskyrius chronologine tvarka, o ten – pagal kilmės vietą⁹⁷. Tikslesnę klasifikaciją mokslinių sričių atžvilgiu buvo pasirinkusi LMD. Lietuviškoje ekspozicijoje Paryžiuje taip pat buvo etnografinis, raštijos, žemės ūkio ir Prūsijos lietuvių skyriai⁹⁸. Kruopščia klasifikacija pasižymėjo lietuviakalbių spaudos paroda 1914 m. – paroda buvo suskirstyta į 25 skyrius pagal spaudos arba literatūros žanro tipą, juose leidiniai buvo išskirstyti pagal spausdinimo vietą, o tada išdėstyti chronologine tvarka⁹⁹.

Antrasis žingsnis buvo „daiktų prakalbinimas“ pasitelkiant informacines lenteles, katalogus bei gidus ar kuratorius. Žinoma, kad Kauno muziejuje buvo aiškinamosios lentelės „vietinė“ kalba, bet buvo svarstoma ir apie prancūzų kalbos įtraukimą užsieniečių poreikiams¹⁰⁰. Prie sklaidos prisidėjo ir leidiniai – 1910 m. Rygoje vykusioje LDD parodoje buvo paruošti katalogai rusų, lietuvių, latvių, vokiečių kalbomis¹⁰¹. Visgi nebuvo apsiribojama rašytine pagalba – lietuviškoje ekspozicijoje Paryžiuje kiekvieną dieną buvo poreikis turėti užsienio kalbų mokačius asmenis, Kauno miesto muziejuje „nesuprantamus daiktus“¹⁰² aiškino pats T. Daugirdas, Tautų muziejuje Peterburge – E. Volteris¹⁰³, būta ir daugiau panašių atvejų.

93 V. Milius, 1993, p. 78.

94 V-sis visuotinas LMD susirinkimas Vilniuje. 1911 liepos 12 (25) – 15 (28), in: *Lietuvių tauta*, 1911, knyga II, dalis I, p. 135.

95 J. Žilinskas, „Reikale likusiųjų parodos Paryžiuje daiktų“, in: *Vienybė lietuvininkų*, 1908 02 12 (nr. 7), p. 1.

96 E. Raila, 2019, p. 326, V. Milius, 1993, p. 82.

97 V. Steponaitis, „Kauno miesto muziejus“, in: *Lietuvos žinios*, 1914 01 12 (nr. 9), p. 2.

98 Sud. R. Misiūnas, 2006, p. 51–52.

99 „Lietuvių spaudos paroda“, in: *Vairas*, 1914 nr. 11, p. 20.

100 Kas girdėti: „Kauno mokslo ir pramonės muzėjus“, in: *Vilniaus žinios*, 1908 07 03 (nr. 145), p. 3.

101 Parašas – R.L.D.P.N., Rygos gyvenimas: „Lietuvių Dailės Paroda“, in: *Rygos garsas*, 1910 04 26 (nr. 31), p. 3.

102 M. Merkevičius, Žinios iš Lietuvos: Kaunas, in: *Šaltinis*, 1909 07 07 (nr. 28).

103 L. Noreika, „Tautų (etnografijos) muziejus Peterburge“, in: *Viltis*, 1911 02 13 (nr. 18), p. 2.

Svarbų vaidmenį atrandant eksponavimą ir jo būdus atliko ir lietuvių organizuotos bei lankytos parodos – tai buvo mokymasis klasifikuoti, pristatyti ir pateikti informaciją ar kurti pasakojimus. Organizatorių idėjose formuojant lietuvių ekspoziciją pasaulyje parodoje¹⁰⁴, sunkumuose apipavidalinant lietuviškų dirbinių parodą Berlyne¹⁰⁵ ar 1914 m. lietuvių spaudos parodą¹⁰⁶ matoma aktyvi ekspozicijų komunikacinio vaidmens refleksija.

Būta ir keleto išsiskiriančių sprendimų: kritikuojant M. Muravjovo muziejaus steigimą buvo pasiūlyta į ekspoziciją įtraukti tiek kilpų bei kartuvių, kiek jo sprendimais buvo pražudyta žmonių¹⁰⁷ ar net „jo kwailą galvą, kurioje užgimė wisi jo žwėriszki darbai“¹⁰⁸. 1914 m. spaudos parodoje prie laikraščių buvo pridėtos ir jų pagrindinių leidėjų, redaktorių, publicistų fotografijos¹⁰⁹, taip kuriant savitą spaudos darbuotojų panteoną, kuomet sienos buvo nukabintos įvairiausiomis afišomis, taip lyg grąžinant objektus į savo originalią vietą ir kuriant įtraukią aplinką. Gyvą etnografinį patyrimą siūlė ir Tilžės lietuvių namelis, kuris įkurtas kaip tradicinis lietuvių namas turėjo visus gyvenamajam būstui būdingus atributus, jame darbavosi audžiančios ir patiekalų patiekiančios moterys, buvo planuojama į lentynas sudėti lietuviškų knygų, o ant stalo – lietuviškų laikraščių¹¹⁰. Tokį „lietuvišką vaizdelį“ – inscenuotą šventadienio lietuviškoje gryčioje siužetą su manekėnais – buvo galima pamatyti ir 1900 m. pasaulinėje parodoje.

Ekspozicijose dominavo gyvos, darbščios ir kūrybingos etnokultūrinės tautos naratyvas. Visapusiškiausią pasakojimą pateikė lietuviškos ekspozicijos Paryžiuje organizatoriai, pristatę etnografinę, literatūrinę, istorinę ir ekonominę Lietuvą. Muziejinės iniciatyvos dažnai pasižymėjo enciklopediniu požiūriu – siekta apžvelgti *viską*: LDD parodose – profesionalią ir taikomąją dailę, LMD, Kauno muziejuje bei Paryžiaus parodoje – viską, kas susiję su tauta ir kraštu. Tokia plati aprėptis kilo dėl ribotų specializacijos galimybių ir siekio sukaupti kultūrinį kapitalą.

Išvados

1. Nors muziejus buvo suvokiamas kaip gana nauja ir dar menkai reflektuota institucija, jo pagrindiniai tikslai apėmė paveldosaugą, edukaciją ir lietuvių nacionalizmo manifestaciją. Vertinant ir rengiant muziejines iniciatyvas pagrindinė žiūra buvo lituanistinė – orientuotasi į lietuviškas iniciatyvas, objektus, tinkamą lietuvių reprezentaciją. Lituanistinio, etnografinio pobūdžio iniciatyvos buvo supranta-

104 Sud. R. Misiūnas, 2006, p. 53–66.

105 V. Gaigalaitis, „Lietuwiszka paroda Berlyne“, in: *Nauja lietuwiszka ceitunga*, 1908 11 27 (nr. 95), p. 1.

106 „Lietuvių spaudos paroda“, in: *Vairas*, 1914 nr. 11, p. 20.

107 Įvairios žinios: Isz Wilniaus, in: *Tėvynės Sargas*, 1900 nr. 6/7, p. 62.

108 „Murawjewo muzejus Wilniuje“, in: *Lietuva*, 1898 05 13 (nr. 19), p. 1.

109 „Lietuvių spaudos paroda“, in: *Vairas*, 1914 nr. 11, p. 20.

110 „Lietuwiskas namas“, in: *Nauja lietuwiszka ceitunga*, 1905 07 04 (nr. 53), p. 3.

mos kaip reikalingos tautiečiams suburti, stiprinti tautinį identitetą, parodyti lietuvių tautą kitiems kaip kultūringą, talentingą, atskleidžiant praeitį ir įprasminant dabartį per materialinės etnografinės kultūros, praeities objektų ir raštijos reprezentaciją.

2. XX a. pradžioje lietuviškosios muziejinės iniciatyvos žengė muziejų institucionalizacijos link – sėmėsi įkvėpimo iš kitų muziejų ir muziejininkų, bandė sisteminti turimus rinkinius, tinkamai juos eksponuoti, rūpintis muzealinių vertybių apsauga. Visgi panašu, kad galimybės paversti muziejų profesionalia įstaiga priklausė nuo įvairių finansinių, politinių, socialinių aplinkybių, pačių muziejinių iniciatyvų autorių interesų ir prioritetų. Todėl būtų galima teigti, kad vienintelis Kauno miesto muziejus pasiekė pakankamą profesionalizacijos lygį. Turint ribotų galimybių parodos tapo viena iš galimybių mokytis eksponavimo principų, o svarbus elementas buvo bendradarbiavimas tarp muziejinių iniciatyvų autorių ir visuomenės.
3. Muziejinės iniciatyvos geografiniu atžvilgiu kiek skyrėsi, tačiau tuo pačiu darė įtaką viena kitai. Ankstyviausia muziejinio pobūdžio iniciatyva kilo JAV, tačiau vėliau idėjos nebebuvo įgyvendintos, skiriant finansinę paramą iniciatyvoms Didžiojoje Lietuvoje. Tuo metu Prūsijoje iniciatyvos daugiausia buvo etnografinio pobūdžio, neretai orientuotos į finansinės gerovės kėlimą. Lietuvinkams taip pat buvo būdingas didžiausias bendradarbiavimas ir pasitikėjimas vietine dominuojančia etnonacionaline grupe. Tuo metu lietuviškos iniciatyvos Rusijos imperijoje turėjo plačiausią eksponatų ir muziejinių iniciatyvų kryptį įvairovę.
4. Muziejinėms lietuvių iniciatyvoms būdingas didelis visuomenės ir asmenybių vaidmuo. Visuomenės įsitraukimas finansiniu ir muziejinių vertybių rinkimo atžvilgiu buvo veikiau pragmatinis žingsnis, tačiau tai buvo ir vertybinė pozicija – muziejų veikla buvo suprantama kaip „visos tautos reikalas“, o surinktos vertybės – „visos tautos nuosavybė“. Kita vertus, muziejinės iniciatyvos buvo pavienių suinteresuotų asmenybių įdirbis ir rezultatas.

Bibliografija:

- Cvetkovski R., 2014 – Roland Cvetkovski, „Empire complex: Arrangements in the Russian Ethnographic Museum, 1910“, in: *An Empire of others. Creating Ethnographic knowledge in Imperial Russia and the USSR*, Budapeštas-Niujorkas, 2014, p. 211–252.
- Dapkutė D., 2012 – Daiva Dapkutė, „Pirmosios patirtys: grynoriai“, in: *Lietuviai pasaulyje: tautinio identiteto išsaugojimas emigracijoje*, Klaipėda, 2012, p. 9–62.
- Grigaravičius A., 2008 – Algirdas Grigaravičius, „Tautos namų sumanymas – tautinės vienybės kelių išbandymas“, in: *Liaudies kultūra*, 2008, nr. 4, p. 6–14.
- Grigaravičius A., Sirutavičius V., 2009 – Algirdas Grigaravičius, Vladas Sirutavičius, „Neįgyvendinta idėja: lietuvių „tautos namai“ Vilniuje“, in: *Dr. Jonas Basanavičius, 1851–1927*, 2009, Vilnius, p. 176–193.

- Ilgiewicz H., 2009 – Henryka Ilgiewicz, „Vilniaus mokslo draugijų vidaus ir užsienio ryšiai XX a. pradžioje“, in: *Imperinis Vilnius (1795–1918): kultūros riboženkliai ir vietinės tapatybės*, Vilnius, 2009, p. 204–220.
- Ilgiewicz H., 2019 – Henryka Ilgiewicz, *Vilniaus senovės ir mokslo mylėtojai XX amžiaus pradžioje*, Vilnius, 2019.
- Jankevičiūtė G., 2009 – Giedrė Jankevičiūtė, „Lietuvių dailės draugija ne vien per nacionalinio atgimimo prizmę“, in: *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*, 2009, t. 12, p. 26–40.
- Jurginis J., 1975 – Juozas Jurginis, „Lietuvių mokslo draugija“, in: *Iš Lietuvių kultūros istorijos VIII: Mokslo, kultūros ir švietimo draugijos*, Vilnius, 1975, p. 37–119.
- Keršytė N., 2003 – Nastazija Keršytė, *Lietuvos muziejai iki 1940 metų*, Vilnius, 2003.
- Laučkaitė L., 2002 – Laima Laučkaitė, *Vilniaus dailė XX a. pradžioje*, Vilnius, 2002.
- Sud. Misiūnas R., 2006 – *Lietuva pasaulinėje Paryžiaus parodoje 1900 metais*, sudarytojas Remigijus Misiūnas, Vilnius, 2006.
- Mačiulis D., 2013 – Dangiras Mačiulis, „Lietuvių nacionalinis judėjimas ir Tautos muziejaus kūrimas“, in: *Atminties daugiasluoksniškumas. Miestas. Valstybė. Regionas*, 2013, Vilnius, p. 137–153.
- Milius V., 1993 – Vacys Milius, *Mokslo draugijos ir lietuvių etnografija: XIX a. antroji pusė – XX a. pirmoji pusė*, Vilnius, 1993.
- Misiūnas R., 2012 – Remigijus Misiūnas, „Pirmieji bandymai kaupti senosios lietuvių išeivijos dokumentinį paveldą JAV“, in: *Knygotyra*, 2012, nr. 59, p. 30–39.
- Raila E., 2019 – Eligijus Raila, *Lietuvystės Mozė*, Vilnius, 2019.
- Raila E., 2022 – Eligijus Raila, „Tado Daugirdo veikla Varšuvoje (1877–1891 metais): nuo dailininko iki archeologo“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2022, nr. 49, p. 30–42.
- Staliūnas D., 2019 – Darius Staliūnas, „Mokslo draugijos ir istorinių paminklų apsauga XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Lietuvoje“, in: *Dr. Jonas Basanavičius, 1851–1927*, 2009, Vilnius, p. 136–142.
- Umbrasas J., 1980 – Jonas Umbrasas, „Lietuvių Dailės draugija“, in: *Lietuvių dailininkų organizacijos 1900–1940*, Vilnius, 1980, p. 5–53.
- Urbšienė M., 1938 – Marija Urbšienė, „Kaunas vokiečių okupacijoje (ištrauka iš T. Daugirdo dienoraščio). Įvadas“, in: *Karo archyvas*, 1938, t. 9, p. 117–124.
- Waidacher F., 2007 – Friedrich Waidacher, *Bendrosios muzeologijos metmenys*, Vilnius, 2007.